

dCIDOB 107.

Estats Units, entre el poder i la seducció.

Construcció d'una nació. De la dificultat de pensar Nord-amèrica.
Xavier Rubert de Ventós

Construcció d'una nació

De la dificultat de pensar Nord-amèrica

Xavier Rubert de Ventós

Catedràtic d'Estètica
Escola d'Arquitectura de Barcelona

Si el descobriment d'Amèrica va poder ser el destí d'Espanya, i la seva conquesta el simple producte lògic de l'enfrontament de dos models culturals –d'una *visió* europea del món enfront d'un *ordre* còsmic indoamericà–, la colonització o evangelització em sembla, en canvi, un inequívoc projecte espanyol: Espanya ja no era únicament l'actor del drama sinó el *mero mero*¹ director d'aquest. Rebutjo, finalment, la idea que fan alguns pensadors d'aquesta *espanyolitat* encara nostàlgics i ressentits per la pèrdua de les colònies.

Aquesta meditació no es pot fer d'una manera freda i despassionada. De cap manera. Només ha de canviar el seu *pathos* (en el seu sentit passional). Aquell orgull o nostàlgia nacionalistes s'han de veure matisats, almenys, per l'escàndol i el complex que suposa contrastar els resultats objectius de la nostra colonització i els de l'anglosaxona. Tot l'orgull que es pugui sentir per la *invenció* bolivariana d'una cultura i una raça no permet oblidar el seu precari resultat i l'estat amb què s'afronta avui al seu veí del Nord: subdesenvolupament, militar-caciquisme dominant, corrupció administrativa crònica, fragmentació i dependència hispanoamericans –tot això enfront del desenvolupament econòmic, la unitat i estabilitat federal, la democràcia política i la independència efectiva de l'Amèrica anglosaxona. No és fàcil imaginar un contrast més net o una contraposició més acusada. Ni tampoc una situació més difícil sobre la qual cal reflexionar serenament.

Reflexionar és, segons Martin Heidegger, “tenir el coratge de convertir la veritat dels propis pressupòsits i l'àmbit dels propis fins en objecte d'atenció”. Aquesta reflexió, havia dit Friedrich Nietzsche, està limitada, més que per la nostra capacitat intel·lectual, per la nostra escassa *capacitat digestiva* per assimilar

les conclusions que ens posen personalment en qüestió. I doncs, davant del fenomen estatunidenc no són solament els espanyols els que, per raons òbvies, tendeixen a evitar aquesta reflexió: tampoc els iberoamericans o els grans filòsofs europeus no han tingut capacitat digestiva per a això. Vegem-ho.

Des del Sud, la forma més expeditiva d'exorcitzar –en comptes de *reflexionar*– aquest difícil contrast consisteix a declarar que la relació entre ambdues realitats no és de contigüitat sinó de causalitat. Per a Mario Benedetti, “el subdesenvolupament

del Sud és la conseqüència de l'hiperdesenvolupament del Nord (...) d'un Nord opressor i subdesenvolupador". "Aquells que van guanyar –afegeix Eduardo Galeano– ho van fer gràcies a què nosaltres vam perdre: la història del subdesenvolupament a Amèrica Llatina integra la història del desenvolupament del capitalisme mundial. La nostra derrota va estar sempre implícita en la victòria aliena; la nostra riquesa ha generat sempre la nostra pobresa per tal d'alimentar la prosperitat d'altres (...). La pluja que irriga els centres de poder imperialista ofega els extensos suburbis del sistema".

No es tracta de negar, per descomptat, que aquests arguments tenen un sòlid fonament en la política americana seguida a la zona: suport a dictadures; foment de l'economia de rendes generadora d'una creixent dependència exterior; lliurament a la *sugar mentality* (vulnerabilitat davant la manca de diversificació) de les seves empreses més especulatives i predadores; imposició de monocultius de luxe o exportació a països amb la ruptura de l'equilibri *feed-food-grains*; foment tàctic de les divisions entre països; ús directe de la força legitimat per una ignorant o hipòcrita reducció dels problemes de l'àrea a la confrontació Est-Oest, etc. Tanmateix, com a única explicació –i exorcització– de totes les culpes, aquests arguments resulten tan enganyosos com l'atribució hegeliana del racisme anglo als Estats Units a l'anterior experiència criolla a Hispanoamèrica².

Però tampoc els filòsofs europeus –i sí, en canvi, historiadors o viatgers com Johan Huizinga o Alexis de Tocqueville– semblen haver tingut una capacitat digestiva superior, de manera que els seus judicis sobre Amèrica continuen orientats per aquelles passions cartesianes *par lesquelles la volonté s'est auaravant laissée convaincre et séduire*. En efecte: des de Friedrich Hegel fins a Heidegger, passant per Theodor Adorno, trobem la tendència recurrent a associar el que és jove amb el que és ingenu, el que és nou amb el que és inconscient (*an-sich*), el que és gran i poderós amb el que és

arcaic. De manera que, en comptes de reflexionar sobre el que tenen *davant*, els hispanoamericans prefereixen imaginar que ho tenen *damunt* i els europeus que ho tenen *darrere*. I així és com, incomplint el seu propi mandat a la reflexió, Heidegger despatxa l'*americanisme*. L'*americanisme* és quelcom d'europeu. És la varietat d'allò que és gegantesc *encara* desvinculat i que *encara* no sorgeix de l'essència plena i recollida de l'Edat Moderna.

Però és Hegel, com tantes altres vegades, qui primer codifica aquesta ressentida visió europea d'Amèrica: un tarannà que va descriure molt bé Sigmund Freud com l'actitud entre benivolent, afectuosa i envejosa –*patronizing* es diria en anglès– que tenen els adults respecte dels adolescents. A la *immaduresa geogràfica* que atribueix Hegel a Amèrica "els immensos rius de la qual es dilaten i no han aconseguit encara formar un llit", a la debilitat de la seva fauna "els seus lleons, tigres i cocodrils... són més petits, més dèbils, més impotents" i a la volatilitat dels seus pobladors que "decauen i desapareixen amb el simple contacte amb pobles de cultura superior", s'afegeix encara una debilitat o manca de desenvolupament específicament polític: "Amèrica del Nord no es pot considerar encara com un Estat constituït (...) ni representa (per tant) cap prova a favor del règim republicà" (en oposició al prussià, s'entén).

Quina és la causa d'aquesta labilitat o manca de *constitució* estatunidenca? Aquí Hegel utilitza una imatge química per anticipar la teoria toynbeeaba del *challenge*³. Com alguns gasos que només es liquen a partir de certa pressió, les comunitats naturals, *gasoses*, només es constitueixen en estats *liquids* (i el terme liquiditat té també connotacions monetàries que és convenient retenir aquí) a partir de cert grau de pressió social, externa i urbana, que no existeix, certament, en la democràcia jeffersoniana descrita per Hegel el 1830, tot i que ben aviat pujaria de grau amb Abraham Lincoln (escollit president l'any 1860) i la Guerra de Secessió (1861-1865).

Manca de pressió social, abans que res, “ja que un veritable Estat només es produeix quan ja existeixen diferències de classe, quan la riquesa i la pobresa són grans i una gran massa ja no pot satisfer les seves necessitats com acostumava a fer”. No obstant això, sembla que a Amèrica dos factors s'oposin a aquest *enrariment* o proletarització requerida per Hegel i els economistes anglesos: el flux de l'Est i la sortida de l'Oest; l'emigració i la frontera. D'una banda, l'existència d'una frontera oberta i verge on es pot escapar impedeix “que el conjunt quedi assentat, tancat en si mateix” i que pugui així *reaccionar*: “Si haguessin existit encara els boscos de la Germania –comenta agudament Hegel– tampoc s'hagués produït la Revolució Francesa”. De l'altra, “per tal que existeixi un veritable Estat, cal que no ens sentim sub-

Els Estats Units són el producte d'una revolució conservadora –que culmina amb la Declaració d'Independència del 4 de juliol de 1776– que va lluitar per preservar les llibertats més que per conquerir la Llibertat

jectes a una emigració constant, sinó que una classe agricultora, que no pot estendre's cap a fora, s'hagi de concentrar en ciutats i indústries urbanes –només així es pot produir un sistema civil, i aquesta és la condició per tal que existeixi un Estat organitzat”. A aquesta manca de límits naturals i demogràfics s'afegeix encara el fet que “els Estats Units no tenen –ja que Mèxic i Canadà no són temibles– un veí amb qui tinguin en relació anàloga com la que mantenen entre si els estats europeus, és a dir, no tenen un veí del qui desconfiïn i davant del qual hagin de mantenir un exèrcit permanent”.

A *De la Modernidad*⁴ he qualificat de “mà invisible alemanya” aquesta teoria –anticipada per Johann Gottlieb Fichte, desenvolupada per Adam Smith, Voltaire o Hegel i definitivament secularitzada per John Maynard Keynes– segons la qual existiria una harmonia preestablerta entre el desenvolupament i industrialització de cada Estat i les *despeses improductives* militars a què l'obliga la seva contigüitat amb altres estats igualment expansius. Hegel intueix encertadament que els Estats Units necessitaven aquesta mà

invisible –aquest repte–, i poques dècades després els americans inicien efectivament la seva política expansionista o intervencionista, que fins i tot els més liberals han arribat a considerar que està associada amb la prosperitat del seu país. El creixement d'aquesta bel·licositat i esperit d'ingerència (frenats només pel mateix interès a mantenir una perifèria del sistema que no pugui beneficiar-se de la nacionalitat estatunidenca) és meteòric des de la Guerra de Secessió i Lincoln. Un simple recordatori: intervenció a Mèxic el 1840 i una vegada més el 1914; annexió de Puerto Rico, Filipines, Midway i Guam, i intent de creació d'un Estat-tap entre Argentina i Brasil a final del segle XIX; segregació forçosa de Panamà i de la Guayana a principi del segle XX; intervenció

–*felix culpa*– en les dues guerres i després a les colònies: Corea, Vietnam, etc. Tot això sense comptar amb les invasions puntuals (badia de Cochinos, Santo Domingo, Granada) o les *desestabilitzacions* induïdes (Jamaica, Xile, Nicaragua) en un entorn que no sap respectar com a diferent (és el seu *backyard* o patí del darrere) ni tampoc entendre com a propi (com a problema americà i no com a simple *peça* de l'equilibri Est-Oest).

I també aquí Hegel veia més clar el futur que els mateixos Pares de la Constitució americana. Per a James Madison, quart president dels Estats Units, i els federalistes, “els hàbits laboriosos del poble (americà), absorbits en ocupacions lucratives i dedicats al progrés de l'agricultura i del comerç, són incompatibles amb unes nacions (...) com les europees, orientades per la guerra i la competència exterior”⁵. El 1830, Hegel veu que tant aquesta ideologia com la seva formulació política per part de James Monroe⁶, cinquè president dels Estats Units, el 1823 no són les que regiran en un sistema on aviat s'associaran el desenvolupament i el benestar a l'esforç bèl·lic. Encara avui als Estats Units l'estabilitat i la tranquil·litat es continuen associant a les guerres conven-

cionals, i la prosperitat econòmica a la competència nuclear. D'una banda, se sap que l'equilibri del Nord es paga amb la inestabilitat al Sud –en els conflictes als països en desenvolupament, on els *grans* es poden prendre la mida, estudiar-se les intencions i prendre's el pols amb armes convencionals⁷. D'altra banda, se sap que la prosperitat està relacionada amb l'esforç bèl·lic, transformat avui en *sofisticació defensiva* des que la nuclearització ja no permet noves guerres mundials⁸. Comprovem, finalment, que quan no ha estat possible la guerra frontal, els estatunidencs no han deixat d'inventar o induir tot tipus d'*Ersetzen* (succedanis) a aquest motor bèl·lic del seu país: guerres aparcades al Sud, congelades a les sitges i avui, per fi, centrifugades a les galàxies.

Com es pot veure, Hegel tenia més intuïció econòmica que pròpiament política –d'aquest fet, dit sigui de pas, s'ha ressentit sempre la seva esquerra marxista, que manca encara d'una adequada teoria de l'Estat. De manera que, si els Estats Units han acabat seguint les seves recomanacions o exigències econòmiques per arribar a ser un país modern, el que no han fet és *modernitzar* el seu Estat federal fins convertir-lo en el paradigma de l'Estat prussià. No, la confederació americana no era una forma encara juvenívola i larvada, *anterior* a l'autèntic Estat europeu, sinó que representava una alternativa i estadi *posterior* a aquest. Representava, encara més, la seva exacta “superació dialèctica”: la síntesi de l'Estat federal *supera* l'Estat europeu centralitzat –l'antitesi– gràcies a la incorporació dels elements medievals i forals –la tesi– enfront dels quals aquest s'havia constituït.

Però aquesta errada, com vam veure, és la marca indeleble del *ressentiment* europeu que no pot ni vol veure els Estats Units més que com una forma *ja* passada o *encara* ingènua de si mateix. Tot i que es tracta, val a dir-ho, d'un ressentiment de classes cultes, la contrapartida del qual és l'embadaliment popular per la “pàtria del futur”.

La democràcia *gasosa* i les paradoxes de la precocitat

De fet, els Estats Units són el producte d'una revolució conservadora (que culmina amb la Declaració d'Independència del 4 de juliol de 1776) que va lluitar per preservar les llibertats més que per conquerir la Llibertat. La comunitat s'imagina i organitza com una *reserva* que protegeix la seva autonomia i els seus furs davant de qualsevol instància superior. Les virtuts de la comunitat –l'organització racional i la salvació pel treball– no s'han de veure arrabassades per cap instància que vagi més enllà del pacte social mateix: tant el creixement estatal com la dependència internacional posen en perill aquest ideal autàrquic que va d'Aristòtil a Monroe, passant pel foralisme medieval, i que els antropòlegs moderns creuen descobrir també com a *ratio* (raó) profunda del tribalisme. Com ells, Thomas Jefferson sembla intuir que només una mida limitada i un aïllament relatiu de la col·lectivitat permeten mantenir les llibertats dels seus membres: d'aquí prové la seva al·lèrgia a qualsevol creixement o referència superior –metropolitana o americana– que solidifiqui l'estat *gasós* de la petita comunitat lliure i els seus interessos particularistes. Des dels seus orígens el 1773 –sublevació de Virgínia en defensa dels salaris, “motí del te” a Boston contra l'impost del timbre i la duana– als Estats Units la defensa de les llibertats ha estat sempre relacionada amb interessos particulars i corporatius: *lobbies* i *màfies*, *caucuses* i *single issues* (assemblees i grups d'interès). Ja el 1830, Tocqueville es sorprenia per aquest domini de l'esperit d'Associació sobre el de Missió, de l'Interès particular sobre l'ideal del Bé comú, l'íntima paradoxa del qual Huizinga formulava el 1921:

“Amèrica va néixer i es va mantenir gràcies a l'obstinat i arcaic individualisme d'aldea –gairebé podríem dir per l'individualisme medieval. Un dels fenòmens més sorprenents de la història moderna continua sent el fet que un continent pogués ser conquerit amb aquests principis, mentre que la política imperialista de la corona francesa fracassava en la mateixa empresa fins i tot quan la seva visió de les possibilitats geogràfiques del país era més àmplia que la dels colons anglesos, i els seus plans molt més vigorosos i uniformes”.

Un “cercle virtuós” sembla, en efecte, unir l'individualisme conservador i curt de mires dels colons anglesos amb l'expansió econòmica i la consolidació política del país. “El feudalisme –escrivia Ralph Waldo Emerson el 1844– encara no ha acabat. El nostre Govern continua impregnat d'aquest. El comerç arriba a fer insignificant al Govern”. Des de Madison i Alexander Hamilton, els drets individuals i la llibertat religiosa de Jefferson s'ha anat mutant en drets de la propietat i en la llibertat comercial. Però no és fins a mitjan segle XIX quan dues grans transformacions –el nacionalisme i el desenvolupament tècnic– transformen l'individualisme dels Peregrins⁹ o els Pares de la Constitució en l'imperi del *big business*.

El filferro de pues acaba el 1870 amb l'Oest de les pel·lícules, alhora que la màquina recol·lectora de McCormick i el refrigerador afavoreixen la concentració de la propietat i el desen-

volupament de la indústria càrnia de Chicago. La màquina de cosir de Howe inicia la transformació de l'activitat domèstica i *convivencial* per antonomàsia en una empresa industrial. El tren i el telègraf amb què es colonitzarà l'Oest exigeixen també la formació de grans companyies (Western Union, Missouri Pacific, etc.) que des del principi subordinen la colonització de l'Oest als interessos del capital. El telègraf afavoreix també la concentració dels centres de decisió i les grans especulacions, de manera que, cap al 1880, aquella societat medieval dels Peregrins recrea els seus nous senyors feudals –els Rockefeller, els Morgan, els Carnegie– amb els quals no poden les successives lleis *antitrust*, i que culminen en les *consolidations* que reuneixen els interessos del ferro i l'acer, de les mines, dels transports i, aviat, del petroli. Només cal que, a partir de la Guerra de Secessió, Lincoln acabi d'unificar el mercat de treball, doni un contingut polític a la Constitució i descobreixi el *destí manifest* de la nació. Així és com la primitiva llibertat religiosa, transformada des de la Constitució en dret censatari, desemboca finalment en la llibertat empresarial. Per a Jefferson, el negoci americà era la llibertat i la felicitat. Per a Calvin Coolidge “el negoci dels Estats Units és el negoci”. L'esperit nacional no neix als Estats Units, com a Espanya, *abans*, sinó *després* i a partir d'aquesta transformació de la pietat medieval en culte al capital. Un culte que, en pocs anys, farà dels Estats Units el país més ric de la terra i que des de final del segle XIX inverteix, com va assenyalar Aurelio M. Espinosa, l'ordre dels fets: Amèrica deixarà de ser un esdeveniment d'Europa al mateix temps que Europa comença a transformar-se en un esdeveniment dels Estats Units. Qui és avui epígon o epifenomen de qui?

Quelcom de semblant s'observa en la transformació no ja econòmica sinó política i ideològica. També aquí el tradicionalisme foral i els interessos particulars s'imposen als moderns ideals universals. És cert que les idees de Justícia, Raó i Il·lustració ressonen en la Declaració d'Independència de 1776, però només hi apareixen com un mitjà –a més insuficient– per a la conquesta de la salvació personal o el benestar col·lectiu. Rousseau i Montesquieu havien pretès substituir els vells valors medievals –individualistes i forals– per la nova virtut republicana –moral i universal. L'ètica i el patriotisme havien de substituir l'honor i l'egoisme en l'ànima dels homes nous. Els Pares de la Constitució americana són molt menys idealistes. “Raó, Justícia i Equitat –diu John Adams– mai tenen prou raó (...) només l'interès la té i només en aquesta es pot confiar”.

Els interessos particulars i divergents no poden ser, doncs, superats amb vagues apel·lacions a la Nació o a l'Equitat. “La conclusió a què podem arribar –sentència Madison– és que la causa de l'esperit de facció no es pot suprimir i que el mal només es pot evitar mantenint a ratlla els seus efectes”. Per a R. Herr, “Madison s'oposa aquí a la virtut i el patriotisme com a principi de l'Estat per raons que ara anomenaríem materialistes. Adverteix, abans que Marx, que els homes estan dominats pels interessos econòmics i que la societat està moguda per aquesta lluita entre interessos. El millor Govern és el que

impedeix el domini d'un interès o un partit sobre els altres. Madison va creure que mai no seria possible la supressió dels conflictes de classe. Marx, al contrari, creia que després de la revolució proletària desapareixeria la divisió de classes i tota la societat obeeiria a una moral o una virtut semblant a la que propugnava Rousseau”. Enfront del materialisme *científic* de Marx, el de Madison i els Pares de la Constitució americana sembla encarnar, doncs, un materialisme *vernacle* que, lluny de créixer en el *happy end* jacobí, expressa una ancestral reticència i resistència de la societat civil cap al poder de l'Estat. ●

Notes

1. N. de l'ed.: L'autor utilitza l'expressió mexicana *mero mero* que es podria traduir com “el mateix”, assenyalant la importància del paper jugat per Espanya en el procés de colonització i evangelització.
2. Tinc entès que el veneçolà Carlos Rangel ha elaborat el tema a *Del buen salvaje al buen revolucionario*.
3. N. de l'ed.: L'autor fa referència a Arnold J. Toynbee (1889-1975), historiador britànic especialista en història de la filosofia, el qual va desenvolupar una teoria segons la qual les civilitzacions són el resultat de la resposta donada per la societat davant els reptes que se li plantegen. La teoria nega el determinisme en la història de les civilitzacions, pel qual aquestes floreixen i decauen seguint un cicle natural inevitable.
4. N. de l'ed.: L'autor fa referència al seu llibre: *De la modernidad. Ensayos de filosofía crítica*. Barcelona: Ed. Península, 1980. Reeditada amb el títol *Crítica de la Modernidad*. Barcelona: Anagrama, 1998.
5. N. de l'ed.: Entre 1787 i 1788 diversos *federalistes*, entre els quals hi havia James Madison, van escriure un total de 85 articles, per tal d'influir en el vot a favor de la ratificació de la Constitució dels Estats Units i traçar-ne les futures interpretacions. Coneguts com els *Federalist Papers*, la majoria d'articles van ser publicats en diaris i van servir com a principal font d'interpretació de la Constitució.
6. N. de l'ed.: El 2 de desembre de 1823, en el seu discurs anual al Congrés sobre l'Estat de la Unió, James Monroe va presentar el que més endavant es coneixeria com a “Doctrina Monroe”, la qual, sintetitzada en la frase “Amèrica per als americans” manifestava que els Estats Units no acceptarien cap ingerència europea ni en els afers interns dels Estats Units ni pel que feia a la fundació de colònies al continent americà.
7. He vist, a Nicaragua, els cranis destrossats de dos nens eventualment substituïts en l'escenari ocasional on els Estats Units van decidir mostrar la seva “decisió i coratge”.
8. El maig de 1985 vaig assistir a una sessió del Congrés on els *lobbies* de General Dynamics, Tenoco, Rockwell Int. i MacDonal Douglas van convèncer els congressistes del desplegament dels coets MXII utilitzant arguments no militars sinó socials: fre en la construcció, atur, etc.
9. N. de l'ed.: En referència a un dels primers assentaments britànics (1620) en territori estatunidenc. Es tractava de congregacions religioses que fugien de les persecucions religioses i la inestabilitat a Europa i que van arribar a bord del *Mayflower* a l'actual Plymouth, Massachusetts.